

РЕЗЮМЕ

Ushbu ishda adabiyotlarni ko'rib chiqish asosida issiqlik nasoslaridan samarali foydalanish imkoniyati keltirilgan. Turli sohalarida issiqlik nasosidan foydalanishning energiya samaradorligi masalalari ko'rib chiqilgan.

РЕЗЮМЕ

В данной работе на основе литературного обзора представлена возможность эффективного использования тепловых насосов. Рассмотрены вопросы энергоэффективности использования теплового насоса в различных сферах.

SUMMARY

This paper is based on the literature review, the there is presented possibility of efficient use of heat pumps. The issues of energy efficiency are considered using a heat pump in various areas.

# БОЛАЖАҚ ОҚЫТЫҰШЫЛАРДЫ МИЛЛИЙ ҚӘДИРИЯТЛАР ТИЙКАРЫНДА КӘСИПЛИК КОМПЕТЕНЦИЯСЫН РАҰАЖЛАНДЫРУҰ ТЕХНОЛОГИЯСЫ

К.А.Қутлымурадov – таяныш докторант

Әжсинияз атындағы Нәкис мәмлекетлик педагогикалық институты

**Таянч сўзлар:** жахон хамжамияти, малакали кадрлар, инсоний фазилатлар, умуминсоний кадриятлар, касбий компетентлик, ижодий индивидуаллик, психологик-педагогик шарт-шароитлар, маданиятлараро компетенция.

**Ключевые слова:** мировое сообщество, квалифицированные кадры, человеческие качества, общечеловеческие ценности, профессиональная компетентность, творческая индивидуальность, психолого-педагогические условия, межкультурная компетентность.

**Key words:** world community, qualified personnel, human qualities, universal values, professional competence, creative individuality, psychological and pedagogical conditions, intercultural competence.

Заманагөй жәмийетте билимлендириў системасын раўажландырыўдың стратегиялық жөнелиси - бул инсанның түрли тараўларда мақсетли гәрезсиз искерлиги тийкарында оның интеллектуал хәм тәрбиялық раўажланыўы болып табылады. Жәхәннің раўажланған мәмлекетлери қатары елимизде де билимлендириў тараўындағы реформалар, модернизациялар процесинде бийгәрәз тәлимди коллап-қуўатлаў әхмийетли бағдар сыпатында баҳаланбақта.

Республикамызда билимлендириў системасын модернизациялаў арқалы хәр тәрәплеме жетик, еркин хәм бийгәрәз пикирлеў қәбилетине ийе, зейинли, талапшаң кадрларды таярлаўға үлкен итибар берилип атыр. Болажақ оқытыўшылардың кәсиплик компетентлигин жетилистириў, қәбилетилерин үйрениў хәр қашанғыдан да әхмийетли мәселелердің бирине айланып келген. Бул бойынша бир қатар илимий жумыслар исленген. Бирақ, бул мәселениң түрли тәрәплери хәм аспектлерине алымлардың қызығыўы артып бармақта. Себеби, үзликсиз тәлим системасын модернизациялаў хәм раўажландырыўдың хәзирги заман басқышында айрықша әхмийетке ийе хәм оның актуаллығынан дәрек береди.

Кәсиплик тәлим-тәрбия мәселелериниң узақ тарийхий дәреклери Шығыс ойшыллары Әбиў Әлий ибн Сино, Әбиў Райхан Беруний, Әбиў Наср Фарабий, Әлийшер Науайы, Абдулла Авлоний шығармаларында да сәўлеленген. Тарийхий мийрасларымызда кәсипке бағдарлаў идеялары жәмийет раўажланыўындағы әхмийети ҳаққында бир қанша ой-пикирлер билдирилген. Э.Розиев, Б.Қодиров, М.Давлетшин, В.Каримова, Л.С.Выготский, С.Л.Рубинштейн хәм басқалар өзлериниң илимий жумысларында болажақ оқытыўшыларда кәсиплик компетентликти жетилистириў, оларды кәсипке бағдарлаўдың психологиялық тийкарлары ҳаққында итибарға ылайық пикирлерин ұсынған болса, М.Очилов, У.Махаммов, М.Куროнов, Ф.Юзликеев, Ж.Хасанбоев, Ё.Хдидаров, У.Толипов, Н.Сайидахмедов, Н.Нишоналиев, Э.Чориев, Н.Шодиевлар илимий изертлеўлеринде болажақ оқытыўшыларда кәсиплик билим хәм қәнигелик жетилистириў, жетик кадрлар таярлаў мәселесинде илимий-методикалық жақтан талқыланған.

Кәсиплик компетентлик қәниге искерлиги хәм оның ишки дүзилиси әхмийетли характеристикаларын сәўлелендириўге таянады деп түсинидириўге тийкарланған ҳалда кәсиплик компетентлик структурасы оның тийкарығы компонентлерин белгилеў көзқарасынан айдыналастырыў мүмкин.

Педагогикалық искерликте, тийкарынан, оның компонентлерин педагог искерлигиниң бийгәрәз функцио-

нал түрлери сыпатында ажыратыў усылы үстин турады. Соның ушын да В.А.Сластенин: - «...болажақ қәнигениң кәсиплик компетентлиги структурасын үйрениў педагог мийнетин пухта талқылаў, оның таярлық дәрежесине хәзирги модернизация етилип атырған хәм үзликсиз педагогикалық билим концепциясын әмелге асырыў шараятында жоқары оқыў системасы тәрәпинен күтилип атырған талапларды анықлаў нәзерде тутады» [3:55] деп атап өтеди.

«Компетентлик» - түсиниги болса, шахстың барқулла өсип барыўшы көриниси болып, реал турмыслық жағдайларда жүзеге келген машқалаларды шешиў қәбилети, өз билими, оқыў хәм турмыслық тәжирийбелери, қәдириятлары хәм қызығыўшылығын оған сарплаў имканиятлары есапланады. «Компетентлик» атамасы билимлендириў атамасында психологлардың илимий жумыслары нәтижесинде кирип келди. Бул түсиник дәстүрий емес яки күтилмеген жағдайларда өзин қандай тутыў, қарым-қатнасқа кириў, қарама-қарсылық пенен өз ара мүнәсибетлерде жаңа жол тутыў анық емес ұазыйпаларды орынлаўда, қарама-қарсылыққа толы мағлыұматлардан пайдаланыўға, барқулла раўажланып барыўшы хәм курамалы процесслерде қандай хәрәкет қылаў кереклиги ҳаққында теориялық билимлер зәрүрлигин көрсетеди. Инглис тилинен «competence» түсинигиниң сөзлик мәниси «қәбилет» деп аталып, бирақ, компетенция атамасы билим, көнликпе, шеберлик хәм қәбилетти жүзеге шығарыўға хызмет етеди.

Белгили алымлар Н.В.Кузьмина, А.К.Маркова, Э.Ф.Зеер, В.А.Сластенин, Т.Ф.Лошакова оқытыўшының «кәсиплик компетентлик» ҳаққында бир қатар илимий изертлеў жумысларын алып барған. Илимпаз Б.А.Назарова өзиниң илимий жумысында Д.Дьюи, У.Уоллер, М.Мид, К.Юнг, П.Сорокин, Ф.Знанецкийлардың философиясында кәсиплик компетентлик түсинигине айрықша пикир билдиреди. Солай етип, Б.А.Назарова: -« Бул орталыққа қарап, үйрениў усылы, себеби, кәсип адамды оған туўрылайды, адамлардың қызығыўшылығын анықлайды, бир кәсипте ислейтуғын адамлардың қызығыўшылығын жәмлейди» [5:170]-деп атап өтеди.

И.В.Гришина «кәсиплик компетенция шахстың өз профессионал искерлигин қаншели дәрежеде ийелегенлиги, оған зәрүрлик хәм қызығыўшылығы, умтылыўы, қәдириятлары, искерлик мақсети, өзиниң социаллық орталықтан орнын баҳалай алыўы» [2:40]- деп баҳа береди.

Индивидуал компетентлик - бул өзин басқарыў жолларын билиў, кәсиплик раўажланыўға таярлық хәм кәсиплик жаңалықлар жаратыў. Соның менен бирге, оқытыўшының билимлери жаңалықлар менен байыған

болыуы, психологиялық хэм педагогикалық пазыйлетлер жокары болыуы менен белгиленеди [4:308].

Р.Х.Тугешевтың пикир билдириуинше, кәсіплик шеберлик шахс сыпатының жетилисиуине қойылған адымлар жәрдемінде тек ғана бир искерлик ушын бағдарланған компетенция болып табылады. Компетенция ийеси дегенде, алым шахстың өз исиниң устасы, шеберлиги менен шекленип қалмастан, бәлким жумысты пайда етиуі, өз искерлигине байланыслы барлық машқалаларды системалы рәуиште түсиниуі, ұазыйпа қоя билиуі хэм анық машқалаларға шешим табыу қабилетлерине ийе болыуы сыяқлы пазыйлетлерин нәзерде тутады. Әне, сондай инсан мәлим бир тарауда компетенция ийеси деген атакқа сазауар екенлиги билинеди [6].

Компетенция өз билимлерин тынбай байытып барыуы, жаңа мағлыұматларды үйрениуі, сол күнги хэм заман талаптарын сезиниуі, жаңа билимлерди излеп табыу шеберлиги, оларды қайта ислеу хэм де өз әмелий искерлигинде қолланыу талап етиледі. Компетенция ийеси болған қәниге машқалаларын шешиуде өзи өзлестирип алған, әйне пайытында сол шараятка сәйкес метод хэм усыллардан пайдаланыуды жақсы билиуі, хәзирги жағдайға мүнәсип болған методларды таңлап алып қолланыу, туұры келмейтуғын усыллардан ұаз кешиу, мәселеге сын көзқарас пенен қарау сыяқлы көнликпелерге ийе болады.

Келешекте оқытыушылық кәсиби менен шуғылланыушы талабаларда психологиялық-педагогикалық компоненттерден бири, бул «есте сақлау» жеке сыпаттарын мәлим дәрежеде жокары болыуы менен көзге тасланады. Буннан тысқары, әмелге асырылатуғын ислер дүзилисине көре бир неше билимлердин интеграциясы, өз ара байланыслығы хэм оннан пайдаланыу методикасын өз ишине алады. Белгили илимпаз Т.Р.Толағановтың изертлеулеринде, - «Талаба хәр дайым оқыу материалын теориялық хэм әмелий өз ара байланыслы болған диалогине қатнасады, себеби, оның материалына мууапық жууақ шығаруы ушын

өзиниң билимлер блогина тез-тез мүрәжат етип турады», - деп атап өтеди [1:82].

Болажақ оқытыушының кәсіплик компетентлигиниң жетилисиуі оның жәмийеттеги орны, педагогикалық жокары оқыу орынларының мәжбүрияты хэм ұазыйпаларына хэм де индивидуал қабилетлерине байланыслы болады. Оқытыушының дәретиушилик индивидуаллығы оның индивидуал белгилериниң (пикирлеуиниң илимийлесиуі, иске дәретиушилик пенен қантасыуы, өзиниң имканиятларын жүзеге шығаруға умтылыуы хэм басқалар) рауажланыу дәрежеси менен белгиленеди. Болажақ кәсіплик пән оқытыушысының дәретиушилик индивидуаллығын рауажландыру хэм жетилистиру ушын психологиялық-педагогикалық шараятлар қарама-қарсылығын сезиу, олардың шешимин табыу ушын өзине тән болған мақсет хэм кәсіплик шеберликке ийе болыу лазым.

Заманагөй дәретиуши оқытыушы педагогикалық искерлигиниң репродуктив (есинде қалған нәрсени айтып бериу) усылы хэм дәретиушиликтен бирин таңлауда өзлигин, балки, турмыслық мақсетлерди де жүзеге шығарады. Ол өзін сыпат жағынан өзгерттиреді, психологиялық тосықларды жеңеди, кәсіплик әхмийетке ийе сыпаттарын рауажландыру имканиятларын излейди, өзиниң педагогикалық концепциясын ислең шығады

Улыұма алғанда, оқытыушының педагогикалық искерлиги ушын, бириншиден, инновациялық бағдарланғанлық, екіншиден, өз исине дәретиушилик пенен қантас, индивидуаллық сыяқлы қәсийетлери менен әхмийетли болып көринеди. Дәретиуши оқытыушы өз өзін жетилистирмей турып, индивидуаллықты рауажландырмай, кәсіплик компетентлигин жетилистирмей кәсіплик искерлигине жокары нәтижеге ерисиу мүмкин емеслигин аңлап жетеди. Сол себепли, кәсіплик зәрүрлик болған сыпаттарын турмыслық мақсет сыпатында рауажландырмай турып, жаңа технологияларды ийелеуі мүмкин емес.

#### **Әдебиялар**

1. Абдуллаева Қ.М.Махсус фанларни ўқитишда бўлажақ ўқитувчиларнинг касбий билим ва кўникмаларини шакллантиришнинг методик асослари: Дис. ...пед.фан.ном. -Т.: 2006. 182-б.
2. Гришина И.В. Профессиональная компетентность директора школы. Автореф.: дис.... докт.пед.наук. – М.: 2004. –С.40.
3. Сластенин В.А., Подымова Л.С. Педагогика: инновационная деятельность. - М.: 1997. –С. 55.
4. Маркова А.К. Психология профессионализма. -М.: «Знание», 1996.-С. 308.
5. Назарова Б.А. Педагогика коллежлари бўлгуси ўқитувчиларининг касбий лаёқатини тарбиялаш: Дис....пед.фан. ном. - Т.: 2009. 170-б.
6. Тугешев Р.Х. К вопросу системной психодиагностики психологической компетентности субъектов профессиональной деятельности. Режим доступа: [http://www.psycheya.ru/]

#### **РЕЗЮМЕ**

Мақолада ўқитувчиларни тайёрлашда уларнинг касбий компетентлигини шакллантириш педагогик муаммо эканлиги, касбий компетентликни шакллантириш, бўлажақ ўқитувчиларнинг касбий ва шахсий камолотини таъминлаш учун педагогик-психологик шарт-шароитларни яратиш, компетент ёндашув асосида модернизациялаш, унинг касбий компетентлигини шакллантиришнинг хусусиятлари каби масалалар сўз этилади. Касбий тайёргарлик даражасига қўйилувчи талаблар нуктаи назаридан компетентлик талабаларнинг муайян вазиятларда билим, малака ва фаолият усуллари тупламиди мақсадга мувофиқ қўллаш қобилияти ҳақида сўз этилади.

#### **РЕЗЮМЕ**

В статье рассматривается формирование профессиональной компетентности при подготовке учителей, формирование профессиональной компетентности, создание педагогических и психологических условий для профессионального и личностного развития будущих учителей, модернизация на основе компетентного подхода, особенности профессиональной компетентности. С точки зрения требований к уровню профессиональной подготовки, под компетенцией понимается способность студентов использовать набор знаний, навыков и методов деятельности в конкретной ситуации.

#### **SUMMARY**

The article discusses the formation of professional competence in the training of teachers, the formation of professional competence, the creation of pedagogical and psychological conditions for the professional and personal development of future teachers, modernization on the basis of a competency approach, the features of professional competence. In terms of the requirements for the level of professional training, competence refers to the ability of students to use a set of knowledge, skills and methods of activity in a specific situation.